

آیت‌الله ری‌شهری نظریه‌پرداز تفسیر روایی بود

حجت‌الاسلام مهدی غلامعلی، حدیث‌پژوه، عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث با بیان اینکه آیت‌الله ری‌شهری از نظریه‌پردازان تفسیر روایی بود، گفت: اگرچه نام ایشان در جوامع علمی همیشه با دانش حدیث قرین است، اما نگاه حدیثی استاد بر تمام پژوهش‌های قرآنی، سایه افکنده است.

حجت‌الاسلام مهدی غلامعلی، حدیث‌پژوه، عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث با بیان اینکه آیت‌الله ری‌شهری از نظریه‌پردازان تفسیر روایی بود، گفت: اگرچه نام ایشان در جوامع علمی همیشه با دانش حدیث قرین است، اما نگاه حدیثی استاد بر تمام پژوهش‌های قرآنی، سایه افکنده است.

مهدی غلامعلی به گزارش ایکنا، آیت‌الله محمد محمدی ری‌شهری از حدیث‌پژوهان و قرآن‌پژوهان در دوره معاصر است که خدمات علمی و فرهنگی زیادی بر جای نهاد که در سایه فعالیت‌های سیاسی و اجرایی وی ناشنیده مانده است.

خبرنگار ایکنا برای آشنایی بیشتر با تلاش‌های علمی آن مرحوم گفت وگویی با حجت‌الاسلام و المسلمین مهدی غلامعلی، حدیث‌پژوه، عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث و از شاگردان آن مرحوم انجام داده که در ادامه می‌خوانید:

ایکنا- آیت‌الله ری‌شهری آثار حدیثی و قرآنی زیادی دارند و مراکز هم در این راستا تاسیس کردند، مقداری درباره آثار قرآنی ایشان توضیح دهید؟

به نظر من آیت‌الله محمد محمدی ری‌شهری از برجسته‌ترین دانشمندان و فرهیختگان حدیث‌پژوه و قرآن‌شناس در دوره معاصر است و خدمات ارزشمند ایشان به حوزه فرهنگ دینی از همان آغاز تحصیلات حوزوی آغاز شد و تاکنون استمرار دارد. بخشی از این خدمات در تاسیس و اداره مراکز علوم دینی و بخشی دیگر در پژوهش‌های فردی و گروهی ایشان تبلور یافته است.

نام ایشان در جوامع علمی همیشه با دانش حدیث قرین است، و نگاه حدیثی استاد بر تمام پژوهش‌های قرآنی، سایه افکنده است و در میان چهار اثر قرآنی ایشان، کتاب شناخت نامه قرآن بر پایه قرآن و حدیث و کتاب پرتوی از تفسیر اهل بیت(ع)، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. کتاب قرآن & فلسفه از منظر بهترین قرآن‌شناسان (معصومان) است و کتاب پرتوی از تفسیر اهل بیت(ع) شیوه‌ای بدیع در تفسیر روایی جامع قرآن است.

ایشان به منظور استفاده نظام‌مند از احادیث اهل بیت(ع) در تفسیر قرآن کریم و گسترش پژوهش‌های قرآنی بر پایه آموزه‌های اهل بیت(ع)، پژوهش‌شده تفسیر اهل بیت(ع) را در سال ۱۳۹۱ تاسیس کرد و اهدافی چون: روش‌شناسی فهم معارف تفسیری اهل بیت(ع) و بررسی تطبیقی آن با دیگر روش‌ها، شناسایی، احیا و بازسازی میراث علمی اهل بیت و راویان و پیروان آن‌ها و تدوین دانشنامه تخصصی تفسیر اهل بیت دنبال شد و آثاری چون درآمدی بر تفسیر جامع روایی، شناخت نامه قرآن بر پایه قرآن و حدیث، تفسیر و مسند ابو الجارود، پرتوی از تفسیر اهل بیت و جلد اول و دوم (تفسیر روایی سوره حمد)، روابط اجتماعی از نگاه قرآن، انسان در تراز قرآن (جستاری در انسان‌شناسی قرآنی) در طول این سال‌ها منتشر شده است.

همچنین در کنار برگزاری کلاس‌های رسمی حوزوی با تشکیل حلقه‌های پژوهشی و تحلیل‌نویسی در سه حوزه تفسیر، حدیث و فقه در موسسه دارالحدیث به تربیت پژوهشگران نخبه مبادرت کردند. ذکر این نکته هم خوب است که در ساحت فرهنگ نشر، آیت‌الله ری‌شهری از مؤلفان بسیار فعال در حوزه نشر معارف اسلامی به شمار می‌روند و کتاب «بحث‌هایی درباره خدا» نخستین کتابی است که ایشان نگاشت و در سال ۱۳۹۱ قمری منتشر شد و در سال‌های ۱۳۴۹ و ۱۳۵۰ شمسی بارها تجدید چاپ شد و تا سال ۱۳۹۸ شمسی بیش از ۷۵ کتاب به قلم آیت‌الله ری‌شهری به چاپ رسید.

ایکنا- ظاهراً توجه عمیق ایشان به حدیث سبب نشد تا از قرآن غافل باشند و معتقد بودند که فعالیت‌های حدیثی باید در پرتو قرآن انجام شود، در این زمینه هم مقداری توضیح فرمایید؟

اگرچه نام آیت‌الله ری‌شهری در جوامع علمی همیشه با دانش حدیث قرین است، اما ایشان با تمرکز بر روایات قرآن‌شناسی، نظریات ویژه‌ای در تفسیر روایی و علوم قرآنی بیان کرده‌اند که این نظریات در آثار قرآنی ایشان و لایه‌لایه تحلیل‌های حدیثی‌شان قابل مطالعه است. از جمله این نظریات، نظریه لایه‌های معنایی قرآن است؛ ایشان بر این باورند که اهل بیت(ع) دستکم به بیان شش ویژگی اساسی قرآن پرداخته‌اند، که عبارتند از: أصالت، تحریف‌ناپذیری، جامعیت، جاودانگی، طراوت و لایه‌های معنایی. سپس در تبیین هر کدام از این ویژگی‌ها به روایات متعددی از معصومان استناد کرده‌اند.

از منظر ایشان، قرآن به سان یک متن دست نوشته آدمی نیست که هر قدر هم عمیق باشد، به آسانی بتوان به عمق و گنه آن رسید. قرآن، سخن خداوند حکیم دانا و بی نهایت است که عالم و آدم را آفرید و از اعماق هستی، آگاه است. خداوند بر پایه این حکمت و دانایی، کتابش را چنان منظم ساخته که جز او و آن که او بخواند، کسی نتواند به گنه آن برسد. این ویژگی در حقیقت برخاسته از روایت امام باقر(ع) که فرمود: *إِنَّ لِلْقُرْآنِ بَاطِنًا وَبَاطِنًا وَبَاطِنًا وَبَاطِنًا*؛ قرآن باطنی دارد و باطن آن هم باطنی دارد.

ایکنا- ظاهرا ایشان نظریه مراتب معنایی قرآن در چهار سطح و لایه را هم ارائه کردند.

بله. از نظریات مهم ایشان بیان مراتب معنایی قرآن در چهار سطح و لایه است. خاستگاه این مراتب چهارگانه، روایات رسیده از معصومان است. از دید وی، این چهار لایه معنایی عبارتند از: سطح یک؛ سطح عبارت قرآنی؛ یعنی سطح نخست معنایی قرآن، چیزی است که عموم انسان ها به ویژه کسانی که زبان عربی می دانند می توانند از قرآن بهره ببرند و به میزان درک و فهم خویش نورانیت قرآن را لمس می کنند. امیر مومنان می فرمایند: *وَمَا جَالَسَ الْقُرْآنَ رِمًا*؛ هَذَا الْقُرْآنَ رِمًا؛ أَحَدًا إِلَّا قَامَ عَنَّهُ زِيَادَةٌ أَوْ نُقْصَانٌ زِيَادَةٌ فِي هَذِهِ أَوْ نُقْصَانٌ مِنْ عَمِّي وَاعْلَمُوا أَنَّهُ لَيْسَ عَلَيَّ أَحَدٌ بَعْدَ الْقُرْآنِ مِنْ قَاقِةٍ وَ لَا لِأَحَدٍ قَبْلَ الْقُرْآنِ مِنْ غَيْئِي؛ هیچ کس با این قرآن ننشست، مگر آن که با افزایش یا کاهشش از نزد آن برخاست؛ افزایش هدایت، یا کاهش کوری(گمراهی). بدانید که هیچ کس با داشتن قرآن نیازمند نمی شود و هیچ کس بدون قرآن بی نیاز نخواهد بود.

سطح دو؛ سطح اشارات قرآنی است؛ خواص، با تسلط بر قرآن و با ضمیمه کردن آیات قرآن بهره بیشتری از این دریای مواج آیات الهی بهره گیرند. اشارات قرآن راه دستیابی به بخش عمده ای از معارف آن هستند و پیامبر خدا به این مهم چنین اشاره کرده است: *«لَيْتَ نَسِيتُ الْقُرْآنَ وَ لَيْتَ نَسِيتُ حِكْمَهُ وَ بَاطِنَهُ عِلْمٌ ظَاهِرُهُ أَيْبَقُ وَ بَاطِنُهُ عَمِيقٌ لَهُ نُجُومٌ وَ عَلَيَّ نُجُومُهُ نُجُومٌ لَا تُخْصَى عَجَائِبُهُ وَ لَا تُبْلَى عَرَائِئُهُ»*؛ قرآن ظاهری دارد و باطنی. ظاهر آن، حکم است و باطنش علم. ظاهرش زیباست و باطنش ژرف. دارای ستارگانی است و ستارگانش را ستارگانی. شگفتی هایش به شماره در نمی آید و غرایبش کهنه نمی گردد». قرآن شناسی در این سطح همان «تفسیر قرآن به قرآن» است.

سطح سه؛ سطح لطایف قرآنی است؛ لطایف قرآنی بیشتر برای اولیای الهی قابل فهم و درک است و همان «قیام قرآن به وسیله اولیای الهی» است که امیر المومنین در روایت زیر بیان داشته اند: *إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ هُمُ الَّذِينَ تَطَرَّوْا إِلَى اللَّهِ بِطَائِنِ الدُّنْيَا إِذَا تَطَرَّ النَّاسُ إِلَى ظَاهِرِهَا وَ اسْتَعَلُّوا بِأَجْلِهَا إِذَا اسْتَعَلَّ النَّاسُ بِعَاجِلِهَا قَامَتْ أَوْ مَاتَتْ مِنْهَا مَا خَشَوْا أَنْ يُمِيتَهُمْ وَ تَرَكَوْا مِنْهَا مَا عَلِمُوا أَنَّهُ سَيُتْرَكُهُمْ وَ رَأَوْا اسْتِغْنَاءَ غَيْرِهِمْ مِنْهَا اسْتِغْنَاءًا وَ [دَرْكَهُمْ لَهَا [قَوَانًا] قَوَانًا [أَعْدَاءَ لِمَا] أَعْدَاءَ مَا سَأَلَمَ النَّاسُ وَ [سَلَّمَ لِمَنْ] سَلَّمَ مَا عَادَى النَّاسُ يَهُمُّ عِلْمَ الْكِتَابِ وَ يَهُمُّ عِلْمُوا وَ يَهُمُّ قَامَ [كِتَابُ اللَّهِ تَعَالَى] الْكِتَابِ وَ يَهُمُّ قَامُوا لَمْ يَرَوْنَ مَرْجُوءٌ فَوْقَ مَا يَرْجُونَ وَ لَا مَخُوفٌ فَوْقَ مَا يَخَافُونَ*؛ اولیای خدا، آنان اند که به باطن دنیا نگرینند، آن گاه که مردم، ظاهر آن را دیدند، و به آینده دنیا پرداختند، آن گاه که مردم به امروز آن سرگرم شدند. پس از دنیا می رانند آنچه را که ترسیدند آنان را بمیرانند، و رها کردند از دنیا آنچه را که دانستند به زودی ترکشان خواهد کرد، و آنچه [از دنیا] را که دیگران بسیار شمردند، اندک دیدند و رسیدن به آن را از کف دادن آخرت دانستند. با آنچه مردم آشتی کردند، دشمنی ورزیدند، و با آنچه مردم [دنیا پرست]، دشمن شدند، آشتی کردند. قرآن به واسطه آنان دانسته می شود، و آنان به کتاب خدا آگاه اند. قرآن به وسیله آنان برپاست، و آنان به کتاب خدا استوارند. به بالاتر از آنچه امیدوارند، چشم نمی دوزند و از بالاتر از آنچه می ترسند، ترس ندارند.

سطح چهارم هم سطح حقایق قرآنی است؛ بالاترین سطح معارف کتاب های آسمانی، دستیابی به حقایق آنها است که این مرتبه از معرفت، اختصاص به انبیای الهی دارد: «و الحقائق للأنبياء». قرآن - که مهم ترین کتاب آسمانی است - علاوه بر عبارات و اشارات و لطایف، حقایقی دارد که شناخت آنها مخصوص خاتم انبیاء حضرت محمد مصطفی است و بر اساس ادله قطعی، علوم ایشان به اهل بیت آن بزرگوار منتقل شده است. مقصود از حقایق قرآن هم، همان بطون این کتاب آسمانی و لایه های معرفتی عمیق آن است.

ایکنا- دیدگاه ایشان درباره نقش عملی اهل بیت(ع) در تفسیر قرآن چه بود؟

با توجه به رویکرد حدیثی آیت الله ری شهری در تمام عرصه های علوم اسلامی، در دانش تفسیر قرآن نیز همواره مدافع تفسیر روایی هستند. ایشان بر این باورند، که نقش بنیادی قرآن کریم در حوزه معارف اسلامی و احاطه علمی پیامبر(ص) به مفاهیم عمیق و گسترده این کتاب آسمانی، ایجاب می کرد که آنان از هر فرصتی برای تفسیر و تبیین آن استفاده کنند و همه توان خود را در این زمینه به کار گیرند؛ اما برجسته ترین موارد نقش آفرینی سنت در خدمت به قرآن را در شش عنوان می توان آورد. آموزش روش تفسیر قرآن؛ تفسیر آیات متشابه؛ تشخیص آیات منسوخ؛ تفسیر باطن قرآن؛ پیکار به تفسیرهای ناروا و تفسیر بسیاری از آیات قرآن.

ایکنا- نظریه اعتبار نسبی روایات تفسیری هم در اینجا مطرح است.

بحث مهم اعتبار خبر واحد در تفسیر از مباحثی است که کمتر به آن پرداخته شده است. آیت الله ری شهری در دو کتاب خود به این مهم اشاره کرده اند. نخست به صورت مختصر در کتاب درآمدی بر تفسیر جامع روایی و سپس با تفصیل بیشتر در جلد نخست کتاب پرتوی از تفسیر اهل بیت(ع) به مسئله حجیت روایات تفسیری پرداخته اند. از منظر ایشان، در یک تحلیل نو، روایات تفسیری از نظر میزان اعتبار، به چهار دسته روایات تفسیری متواتر، روایات دارای قرینه های اطمینان آور، روایات دارای اسناد معتبر و روایات بدون اسناد معتبر و قرینه های اطمینان آور قابل تقسیم است.

آیت الله ری شهری ضمن تبیین این موارد حتی بر این مسئله توجه دارند که روایات ضعیف السند هم به گونه ای برای تفسیر مفید هستند؛ ایشان بر این باور است که «برپایه این نظریه، حتی اخبار ضعیف السند نیز اعتبار نسبی می یابند؛ زیرا می توانند مفسر را تا اندازه ای به واقع و مدلول آیه نزدیک کنند؛ اخباری که اعتبار سندی ندارند و احتمال خطا و تصحیف و تحریف در آنها می رود؛ اما مخالف قرآن، عقل و احادیث معتبر نیستند».

ایکنا- مبانی تفسیری روایی ایشان چیست؟

آیت الله ری شهری مسائل اساسی و مبانی خود در تفسیر روایی جامع را در ۹ گفتار بیان و در گفتار دهم نیز روش و فرایند تفسیری خود را تبیین کرده است. این روش که تفسیر روایی جامع خوانده می شود، در ده گام شکل می گیرد: قطعه بندی متن، تشخیص مفهوم کانونی، واژه شناسی، اصطلاح شناسی، ساختارشناسی(ترکیب)، سیاق شناسی، شناسایی و گردآوری آیات مرتبط و ناظر، گردآوری روایات تفسیری، حل اختلاف روایات تفسیری و بهره گیری از تفاسیر پیشین.

شیوه تفسیری ایشان تنها ناظر به روایات تفسیری نیست. همان گونه که در گام های ۹ گانه فوق ملاحظه می شود، مفسر باید پیش از ورود به روایات مراحل متعددی را مورد توجه قرار دهد که یکی از آنها فهم دقیق آیه یا آیات با عنایت به دیگر آیات مرتبط قرآنی است. مفسری که بدین سان به تفسیر روایی قرآن مبادرت دارد، نباید تنها به مراجعه به تفاسیر روایی (شیوه رایج و کهن) مراجعه کند. شیوه جدید برای یافتن روایات تفسیری، استفاده از روش پیشین به صورت کامل و نیز اصطیاد روایات تفسیری از دل منابع حدیثی به گونه مستقیم است. روایت هایی که آنها را با وجود کاربرد روش رایج و جست و جوی کلید واژه ای و یاری گرفتن از نرم افزارهای ویژه رایانه ای، در تفاسیر روایی و جوامع تفسیر نمی یابیم.